

Utdanningsdirektoratet

Mánáj soapptsom – ållessjattugij duogen

GIVSEDIME HIEREDIBME
MÁNÁJGÁRDEN ÁLGGÁ

Åvddåbáhko

Vargga gájka smáv máná Vuonan li mánájgárden åvddål skåvllåj álggi, ja moadda smáv máná li ienemus oasev árkka-biejes dijáj siegen gudi dåppe barggabihtit. Dij gasskavuodajt tsieggibihtit mánájda ja dahka-bihtit bargov mij le ájnas juohkka ájnna mánnáj. Dij lihpit guovdásj huksoulmutja mánájda gudi oahppi gå ståhki, ja ståhki gå oahppi. Dijáj siegen galggá siján hukso- ja oahppambirás mij le jasska ja mij sæmmi båttå hásstal sijájt ådå lávkijda ja værıldav guoradallat.

letjá ulmutjij siegen liehket le ájnas mánáj åvddånahattemij ja oahppamij. Mánájgárden galggi máná bessat ståhkat ja ietjasa åvddå-nahttet iehtjádij siegen jasska birrasin. Dán bagádalle sisadno le gåktu dij gudi lihpit bargge máhttebihtit mánáj sosiála åvddånahattemav doarrijot ja buorre psykososiála birrasav mij givsedimev ja illastimev hieret. Sávav sjaddá ávkken ja arvusmahttá árkka-biejen. Jákav tjeħpes bargge gudi ulmij gáktuj ja systemáhta-lattjat aktan barggi, máhtti viehkken mánájda jasska, buorre ja hāvsskes mánnávuodav hábbmit mánájgárde aktijuodan.

Sávav vuorbev dán bargguj mij le akta mánájgárde ájnnasamos dakhamusájs.

Dag Thomas Gisholt
Direktørra

Sisadno

1. Bagádalle sisadno ja ulmme
2. Gåktu bargge máhti vuogas psykososiála birrasa vuoksuj barggat
3. Gasskavuohta ja aktijvuohat mánáj gaskan
4. Ráddnavuohta
5. Sosiála máhtto
6. Guládallamijn ja gielajn barggat
8. Aktisasjbarggo mánájgárde ja sijda gaskan
9. Barggij aktisasjbarggo buorre mánájgárddebirrasa gáktuj
10. Girjálasjvuohat

1. Bagádalle sisadno ja ulmme

Mánájgárdij sisano ja dahkamusáj rámmaplána milta galggá mánájgárde mánájda fállat hukso- ja oahppam- birrasav mij le mánájda buorren. Hukso mánájgárden sisadná sihke barggij ja mánáj gasskavuohtaj ja mánáj hukso guhtik guojmestisá. Mánájda vaddet vejulasjvudav huvsov vuosstáj válldet ja vaddet le sosiála máhto vuodo ja le ájnas oassen iellemájge oahppamis.

Rámmapládná javllá mánájgárden le... sebrudakdahkamus badjelgæhttjamav ja givsedimev árrat hieredit ja vijddábut javllá ... sosiála máhtto le viehka ájnas vaj hieret gássjelisvuodajt dagu badjelgæhttjam ja givsedibme. Mánájgárden galggi máná liehket oassen jasska aktijuodas. Dåppe galggi nubbe nuppe siegen liehket ja sosiála máhtov åvddånahttet. Danen le dán bagádalle sisadno åvdemusát gáktu galggá jasska psykososiála birrasav ásadir. Navti bessi máná jasska birrasin åvddånahttet hásstalusáj ma li ájnegis mánáj hiebaduvvam. Guovdátjin le gæhtjalit gávvidit gáktu ållessjattuga mánáj doarjji gá mánájgárdeárkkabæjvváj oassálassti, aktijuodav tjadni nubbe nubbáj, aktan ståhki ja rádnastalli.

Æjgáda javlli sij ienemus oassáj li dudálattja dajna fáldagájn majt máná mánájgárden oadtu. Valla gá mánájgárddemánájs iesj gatját gáktu sijáj manná, de muhema sijájs vásstedi e soaptso, jali vásedi návrodimev jali vájvedimev mánájgárden. Báhtja javlli binnebut soapptsu gá næjtso (Nordahl 2012). Árkkabiejen muhttijen tsaggáni dile ma li báktjasa jali gássjela ájnegis mánáj. Duola dagu de mánájgárddemáná muhttijen rijddali ståhkusij badjel, ja rijddali gudi galggi duov ja dáv rollav stågadijn. Vásedi e besa ståhkamij oassálassitet jali e besa dåj iehtjádij siegen liehket. Danen soajtti máná hådjánit, e rat soaptso jali dåbddi ietjas návrodum ja vájvedum jali ålgus stieggidum. Ájnegis máná vásádus jur dákkir dáhpádusájs árkkabiejen le ållu vuodulasj. Dáv hæhttuji bargge gáhttit ja duodaj váll-

det. Bagádalle sisadno le ållo dan birra gáktu bargge mánáj ja sijáj gasskavuodajt gehtjadi ja gáktu iesj máhti buorep láhkáj viehkedit mánáj rádnastallamav duola dagu ståhkadahttijen. Dáv i makkirak láhkáj hæhttu tjuovvot, valla galggá liehket doarjjagin bargon. Bagádalle oajvvat ja rádiit vaddá ja konkrehta buojkulvisít buktá.

Mánájgárde galggá mánájda jasska birrasav vaddet ja sijájt fysihkalasj ja psyhkalasj vahágahttemis suod-djít. Bargge galggi mánáj várjada válldet, sebradahtte birrasav hábbmit ja barggat dan vuoksjuj jut udnásj mánájgárddemáná e galga illastuvvat jalik iehtjádijt illastit idet. Rámmaplánan tjuodtju: *Mánáj iesjdåbdo illastibme le sivvan gá givset, ij iehtjádij berusta, ja gá empatija vájllu.* Mánájgárde galggá buorre dagojt åvdedit ja barggat dan vuoksjuj jut nievres dago e åvddåna jalik biso.

Mánáj vuododárbo mánájgárden li hukso, jasska-vuohta, vieledibme ja aktijuuohtaj gullut, ja aktan le barggij duogen viehkedit jut máná oadtu dájt vuodusj dárbojt gábtjádum. Mánáj soajttá viehka ávkken jus li mánájgárdijen majn le alla dásse, duola dagu sosiála máhto ja ráddnavuoda gáktuj, ja ávkke lassán kvalitehta milta. Ij aktak máhte mánájgárdev buorren dahkat aktu. Ájnas le mánáj åvddånahttemij ja soapptsomij jut gájka bargge, dán bagádallen ållessjattugin ja æjgádin gáhtjoduvvam, viehkedi ja aktan barggi vaj åvddånahttámánájgárdev buorre kvalitehtajn.

Rámmapládná åvdet man ájnnasa ållessjattugij guotto, máhto ja tjehpudagá mánáj iejvit, dádjadit ja bajás-giesset li, ja danna le sihke dállea-ja-dáppe-perspektijvva ja boahtteájge perspektijvva. Guottoj tsieggima bargo baktu ja konkrehta aktisajbargo baktu sijdaj siegen galggi mánájgárde bargge hábbmit jasska, sebradahtte ja arvusmahtte mánájgárdebirrasav mij givsedimev

hieret. Dán bagádalle sisadno li iesjguhtik vuoge gáktu dákhu állit. Gå galggá mánájgárde bargo kvalitehtav buoredit de le ájnas ietjas praksisav iehtjádij siegen ájádallat ja árvustallat, divudit ja ulmij gáktuj barg-gat. Dahkamusá duon bajelttjállaga vuolen *Oajvvadusá ájádallamij ja aktisasjbargguj* li dagu álggon ja arvus-mahtttemij dán bargguj.

Mánájgárdde galggá givsedimev hieredit, valla mij le dal ájn givsedibme?

Givsedibme iesjguhtik láhkáj definereduvvá, valla muhtem oase iesjguhtik definisjávnåjs li jut

- da li negatjva, fysihkalasj jali psyhkalasj dago majt akta jali moattes nággin iehtjádij dahká/dahki
- sán guhti návroduvvá, hárdeduvvá jali ålgoduvvá, ij gásik besa danen gå oassen le muhtem aktijuodas mav iesj ij le válljim
- gássjel le ietjas bælostit gå ælla sæmmi fámo dagu dåj iehtjádijn

Muhtema duoddiji

- dago galggi gærdoduvvat vissa ájge bále ja guhkev vihpat
- dago li plánidum jali vasje

Gå mánáv iejvviv, de ulmutjav iejvviv.

Anne-Cath Vestly

2. Gåktu bargge máhti vuogas psykososiála birrasa vuoksuj barggat

Bargge tsieggiji gasskavuodajt mánájda

Moadda mánájda le mánájgárddáj álgget viehka stuorra málssom. Bargge hæhttuij mánájt viehkedit dán ådå, sosiála aktijuohtaj hárjjánit. Ájnas le bargge dættov biedjá juohkka ájnna mánna oahpásmuvvat. Ålessjattuga hæhttuij ájnegisáv vuojnnet, ja liehket gierddisa juohkkahattajn. Smáv máná dárbahi stuoves dilev, suojev ja jasskavuodav gá galggi iehtjádi lahka liehket. Danen máná dárbahi liekkos, sensitivja ja arvusmahtte huvsov mánájgárde barggijs. Buorre vásádusá jasska gasskavuodaj baktu nanniji máná iesjdåbdov, soapptsomav laset ja buoredi vuogas åvddånahatttemav. Gá mánna dåbddå ietjas jasskan ja buoragit várjda váldedum, de le oahppama ja nagádime vuodo buoremus. Mánáj ja ålessjattugij gasskavuohtha ja mánáj gaskanisá li guovdátjin jus galggá mánájda vuogas psykososiála mánájgárdbirrasav åvddånahattet ja sihkarasstet. Bargge galggi juohkka mánáv giehtadalat subjæktan ietjas iellemin, ja sujna le riektá ietjas sierra vásádusværáldij, ja galggá bessat ietjas árkkabiejeev vájkudit (Bae, 2009). Bargge galggi ájnegis mánáv vieledit sæmmi båttå dagu dåjmalattjat barggi vaj juohkkahasj mánájs galggá dåbddåt buorre aktisasjvuohtaj gullu.

Givedime hiedime barggo mánájgárden álgga

Givedibme ájnegrattjav illas ja dat le vuosstáj riektávieleduvvat ja jasska liehket. Mánájgárde le ájnas arena gánnå máhttá illastimev hieredit. Bargge hæhttuij doarjtot gá máná gasskavuodajt tsieggiji, rádnastalli ja åttjudi ja vijddásappot åvddånahatti tjehpudagájt ma sijáj rádnastallamav jasskan ja buoren dahká. Mánáj sosiála åvddånahatttemprosæssa galggá doarjoduvvat empáhtalasj ja oassálasste ålessjattugijs gudi li tjiehpaktiuodaj gáktuj. Bargge dåhkkidi mánáj vásádusájt gá iehtjádijt iejvviji, viehkedi daj birra ájádallat ja doarju mánáj rievddam- ja åvddånahatttemprosessajt. Ulmme le jasska ja vuogas psykososiála mánájgárde-

birás mij hieret nievres dábijt dabrijdimes ájge nalluj. Mánájgárde mij ávdet buorre psykososiála birrasav, sæmmi båttå badjelgæhttjamav ja givsedimev hieret.

Systemáhtalasj ja guhkesájggásasj

bargos le ávkke

Duodden jádediddjáj de hæhttuij mánájgárdeæjgát aj psykososiála birrasav vuorodit. Bargge adni ietjasa tjoahkkidum máhtov ja fágalasj dádadusáv gá plánni ja tjadádi dáv bargov man ulmme le mánáj sosiála åvddånahatttemav doarjtot ja buorre psykososiála mánájgárdebirrasav hábbmit. Dákkir sebradahtte birrasav dahkat buorij avtastallamvuogij soajttá sisadnet ájnegis máná, juohkusa mánájs jali álles mánájgárdbirrasav. Dájna hæhttuij juohkkahasj agev barggat guhka ájge nalluj. Jádediddjen le guovdásj roalla prosessa jádediddjen. Vaj galggá sihkarasstet barggo sjaddá systemáhtalasj ja guhkesájggásasj, de le ájnas bargov vuojnnusij buktet mánájgárde plánajn. Bargge hæhttuij bargov álles ájge árvustallat.

Máná dárbahi ålessjattugijt gudi li lahka

Guotto mánájda guojmmealmatjin åvddån båhti gáktu bargge sijájt dåhkkidi. Máná dárbahi vuojnnut, gullut ja duodastusájt oadttjot. Tjiehpes, liekkos ålessjattuga gudi li lahka le mánáj soapptsoma vuodon mánájgárden. Vuohke gáktu ålessjattuk mánáv vásstet ja duodas le viehka ájnas dasi gáktu mánna ietjas váset. Ålessjattuga ja máná aktijuoda kvalitehtta le viehka ájnas. Bargge galgalulujin bæjválasj huvsov ja rutijnajt hiebadit vaj dá sjaddi hávsskes vásádusá ájnegis mánáj. Ålessjattuk ávvudallá máná bierggima badjel suv siegen. Avta jagák Kim ja nielje jagák Ánná máhtteba goarssástallat moattet smáv lávkes árkkabiejeev, ja ájnas le duodastit máná ietjas, sierralágásj vásádusájt. Ålessjattuk guhti le sajenis duodas válldá dav majt mánna sisi buktá, dajna máná siegen joarkká ja vijmak hásstal mánáv vaj vil ienep buktá ja vejulasjvuoda lassáni.

Ållessjattuga li ehtalasj roallamodella mánájda

Vuodulasj árvo mánájgárden li duola dagu aktij-vuohta, hukso, guojmmeåvdåsvásstádus, solidaritehta, gierddisvuohta, vieledibme, avtaárvvo ja riektá liehket iesjguhtiklágásj. Juohkka barggen le, rållamodællan, sierralágásj åvdåsvásstádus mánájgárde árvvovuodov tjuovvot ja ávdedit. Sij galggi ájnegr mánáv doarjot ja huksat duodden dasi jut hábbmiji jasska ja sæmmi båttå hásstaliddje sajev gånnå bæssá rádnastallat ja aktisajvuohraj gullut. Bargge bæjválattiat vuosedi sij mánájt vieledi ja gierddi. Vuojnnusij bukti juohkkahat-tjan le ietjanis árvvo ja riektá sierra vuojnojda. Navti ållessjattuga sjaddi ájnas åvddågåvven mánájda. Máná árrat ájttsi sij ælla sæmmilágátja ja ulmutjahtti iesjguhtik láhkáj. Álu dákkir ássijj birra oavduhi ja ihkap muht-tijn nágín iehtjádav snivva gehtjadi, javlli juojddáv dán nuppe birra jali gatjádalli. Ållessjattuga hæhttui mánáj gávnnusijt duodastit ja rahpsa liehket dái sieradusáj gáktuj. Ságastit mánáj dan birra massta sij berusti, ja vaddit konkrehta vásstádusáj ma li hiebaduvvam mánáj álldarij ja man ålov dádjadi. De sjaddá álkkep mánájda dádjadit, ja navti ehtalasj diedulasjvuodav ja ietjasa ehtalasj guottojt åvddånahttet. Ållessjattugij diedulasjvuohra ietjasa ulmutjahttema gáktuj le ájnas gá galggi mánájda åvddågåvven liehket. Makta bargge guhtik guomesa ja mánájt vieledi, boahtá åvddån gáktu nubbe nuppe giehtadalli ja adni. Máná vuojnni, gulli, ja ájttsi ienep gá ållessjattuga muhttijn jáhkki. Danen hæhttui bargge gáhttít majt javlli, ja gáktu gaskanisá ságasti gá máná li lahkusin. Buorre rollemodella e goas-sak vastet sáhkada avtak birra, lehkusa máná, æjgáda jali barggoguojme. Sij li empáhtalattja.

Stuorra sieradus le mánás tjajmmat jali suv siegen tjajmmat

Luondo bieles máná ájttsi gáktu ållessjattuga sijáj ulmutjahti ja sijá birra sáhkadi. Jus duola dagu

muhtem ållessjattuk álu nammat avta máná namáv gá ríjdo tsahkkáni, de dat nammaduvvam mánná soajttá vásedit sán aneduvvá skælmman ja uhtsep árvvus-attjan. Ja soabmása soajtti tjabu dáv gávåv allasisá aj adopteriji. Ietjá máná gudi dáv vuojnni ja gulli soajttá duodaj válldi juojddáv dájs guuttojs massta gietjijt gulli. Ja dát nammadum mánná de soajttá sjaddá uhtsep árvvusasj ståhkamráddnan. Danen ij goassak galga vastet mánájda jali mánáj birra ságastit jali sijájt juoktá karakteriserit. Sæmmi láhkáj le sijájs tjajmmat ja ironija. Dat soajttá mánáj iesjdåbdov vahágahttet ja mánáj árkkabiejvev dårvodibmen ja urmmagin dahkat, ja navti soajttá ålles juohkusa birás biesteduvvá.

Máná sihti ietjasa árkkabiejvev vájkudit

Ållessjattuk galggá máná guládallamsignálajt vuojn-net, dajt dálkkut ja mánájn guládallat suv premissaj milta. Ájnegr iesjdåbdduj, mentála varresvuohraj ja iehtjádij aktivuohtaj le ájnas jut iehtjáda dádjadi suv ájggomusájt juogu dal li bágoj jali rumájgielajn javladuvvam. Barggi dakhamusá li juohkka dirnjga hukso- ja oahppamdiils gitta iehpeformála aktisajvuohraj mánáj árkkabejvvásasj dagoj, ståhkama ja tuvraj baktu. Máná vas galggi bessat fáron mierredit mánájgárddebiejve sisánov. Sijá soapptsom le dan duogen jut bargge sijájt gulli ja vuojnni rumájgiela ja gulldalime baktu vaj sijá «jienav» árkkabiejven gulli. Duola dagu javlli máná sij sihti sæbrrat mánájgárde guovdásj dåjmajt plánit ja árvustallat, ja sij sihti aj iesj mierredit makta galggi dájda dåjmajda oassálasstet (Bratterud aktan iehtjá-dij 2010). Ietjá buojkulvis le máná javlli muhttijn ij le hávsske jali tjabu balláji gá bælkudalli. Danen sihti ållessjattuga sidjij galggi dábálasj jienajn ságastit. E ga lijku iehtjáda gulli ållessjattuga sidjij suhti. Danen le ájnas jut bargge ájádalli gáktu ulmutjahti, sijá rållav ja ulmutjahttemav ja dáv árvustalli daj dárboj ja sávadusáj gáktuj ma mánájn li.

*Juohkka ållessjattuk vásstet bisodit
luohtádusáv værálđij majna mánná le riegádam.*

Fridja Knut Lögstrupa milta

Máná dárbahi aktivuodav ållessjattugij

Muhtem máná javlli vásedi ållessjattuga ælla állema rájen gå dárbahi aktivuodav sijáj. Soajttá stuorra hástalus barggjida állit juohkka ássjev. Sierraláhkáj ráhtos áigjín gánnå állo sæmmi bále dáhpáduvvá dagu gå praktíkulasj dahkamusá dáhpáduvvi sæmmi buohta

gå máná huvsov dárbahi. Danen le viehka ájnas buorre rutijnajt ásadit vaj máná bessi ållessjattugij lahka. Ájádallit gáktu máhttebihtit biejvev buoremus láhkáj hiebadit vaj máná nav ålov gå máhettelis máhtti didjjí boahet gå dárbahi. Árvustallit rutijnajt duolloj dálloj ja áhtsit gáktu máhttebihtit sajen liehket mánájda.

Oajvvadusá ájádallamij ja aktisasjbargguj

- A. Majt galga/galggabihtit dahkat vaj juohkka máná gasskavuodav buoredihpit? Dagá muhtem listav dâjmaj majt sidá/sihtabihtit gæhttjalit.
- Á. Gáktu galga/galggabihtit viehkedit vaj ådå mánájgárddemáná, nuoramusá sierraláhkáj sebradahteduvvi aktisasjvuohraj?
- B. Gehtja masi máná lijkuji, ja majt sihti ienep dahkat mánájgárden.
- D. Gehtja majna máná e soaptso mánájgárden. Aloda stuoráp mánájgárddemánájt tjielggit majt javlli, gå dán birra sáhkadihpit.
- E. Dagá plánav gáktu máhtá/máhttebihtit muhtema dájs dárbojs állidit. (Gehtja B ja D.) Tjadáda plánav, ja sáhkada mánáj tjadádijn.
- F. Mij dijájt hieret sajenihitte liehket mánájda árkkabiejen? Gáktu máhttebihtit dilev buoredit?
- G. Ságastit gaskanihitte mij le ieridis suohtasa ja ironija gaskan.
- H. Guorrasit majt máhttebihtit/galggabihtit dahkat jus vásedihpit muhtem vastet ságas mánnáj jali máná birra.
- I. Ságastit gáktu máhttebihtit buorre åvddågåvå baktu vielediddje ja gierddis ulmutjahttemav åvdedit.

*Mánájda galggá ságastit sæmmi
láhkáj dagu gákka iehtjádijda.*

Anne-Cath Vestly

3. Gasskavuoda ja aktijuuohta mánáj gaskan

Mánájgárdde galggá jasska ja hásstaliddje sadje mánájda

Máná galggi ávvudallat ja hávsskudallat ietjá mánáj siegen árkkabievodéjmaj, ståhkusij ja oahppamin mánájgárden. Máná gasskavuodajt åhtsáli ja vuojnojt hábbmiji gitta dallutjis gå dán værálđij båhti. Mánájgárddemáná li sosiála dåjmadiđđe gudi ietja viehkedu ietjas ja iehtjáđij oahppamij ja soapptsomij.

Mánáj moatobelak ávddånahttem dáhpáduvvá iehtjáđij siegen

Jus galggá sosiála aktijuuohtajt ja prosessajt dådjadit ja sosiála máhtojt buktet de dat gájbbet aktisasjvuoda åtsådallamav ja oassálasstemav. Máná dárbahi arvusmahtte aktijuuohtajn liehket jus galggi buoremus láhkáj ávddånahttet. Huksodilij, ståhkama ja oahppama tjadá iehtjáđij aktiduvvá, ietjá bágoj javladum gájka bæjvvásasj diliin mánájgárden. Máná oahppi iehtjáđij siegen liehket ájnégis vásádusáj, gæhtjaladdamij ja åtsådallamij baktu. Duola dagu de ávddåni ájádusá ietjasa dagoj ja ulmutjahttema birra dan vuodon massta ietja åtsådalli. Máná galggi oahppat ietjasa ja guhtik guojmesa várjada válldet. Vaj galggi iehtjáđijt huksat ja ehtalasj tjielggidum láhkáj válllit de máná dárbahi iehtjáđij siegen bessat máhtojt ja tjeħħudagájt ávddånahttet. iehtjáđij siegen juojjdáv nahkat le mávsulasj oasse árkkabiejes.

Gá máná li aktan, de li bargge oassálasste

Máná dárbahi huksoulmuttijjt gudi nahki sijá guládallamsignálajt vuojnnet ja dådjadit. Ålessjattuga galggi oassálasstet mánájgárddemánáj árkkabæjvváj ja sijájt doarjtot. Danen gávvidip barggij sajev, rållav ja viehkev aj dán kapiittalij mij sisadná mánáj gasskavuodatsiegħimav, gasskavuodajt ja sosiála aktijuuoħħav gaskanisá. Bargge li guovdásj ressurssa gá ietjasa ræjddon adni gá mánáj barggi. Liekkos, huvsu lasj ållessjattuga gudi juohkkahattjav vuojnni, duodasti

ja dåhkkidi li ájnas oasse máná sosiála oahppamis ietjá mánáj siegen.

Máná dárbahi rájájt majt dådjadi

Máná bierriji bessat oassálasstet hábbmit dárbulasj rájájt ja njuolgadusájt mánájgárde sæbrástallamin. Navti árkkabiejeve birástagá dådjaduvvi ja árvvon aneduvvi. Ålessjattuga gaskosti aktisasj, tjielgas ja dådjadahtte njuolgadusájt ja rájájt mánájda, ja gájka bargge dajt åskåldisát árkkabiejen tjuovvu. Gáhhti val ráje muhttij mierreduvvu diles ja ulmutjis. Ålessjattuga tjielggasit bágoj ja dagoj baktu vuosedi majt árvvon adni, ja siján li positijva ráje ja njuolgadusá mánáj siegen.

Bargge geħtjadi mánáj aktijuuoħħav

Gá bargge mánáj geħtjadi de oadtu viehka moadda vuogas diedo ma li dárbulattja vaj mánáj ávddånahttemav doarjju. Galggi mánáj ålles ájge geħtjadit, ja de hæħtuji liehket għāhtsemin. Ålessjattuga gudi berusti ja dåjmalattjat mánáj arenan oassálassti, bessi buorak láhkáj geħtjadit ja gullat mij dāhpáduvvá sijá aktijuuoħħav. Máná gudi subtsasti iehtjádijs návroduvvi jali givseduvvi, javlli dát álu dāhpáduvvá dakkir sajjen għannnā ållessjattuga ælla. Danen le ájnas fysihkalasj birrasav hiebadit vaj várddasin sjaddá. Bargge hæħtuji liehket diedulattja ja ájádallat mánájjuohkusa sosiála prosessajt birra. Mánáj vásádus galggá álggo ja vuodo għaktu ållessjattuk mánáv vállji viehkeit ja vijddásappot gá galggá ávddånahttemav doarjtot.

Muħttijn árvvet juo mij le dāhpáduvvamin

Bargge hæħtuji għeħtjalit ájtsat juo gá mánáj aktijuuoħħav tjadnu ja nievrep guovlluj manná. Dákkir ájtsama vuodo le álu åtsådallam. Ihkap dábálasj le Lars hādjān jus hilgoduvvá, ja de tjierru ja viehká tjiēħkāt. Ihkap Liv, gá moaret gá Vilde dinosaurov válldá, sjaddá gássket ja ruohkkat. Ållessjattuk għeħtjal dáv juo ávddāgieħtaj għáttit ja doarjtot. Návti máhttá mánna

Mánájt ij iehtse jurra dan diehti gå máná li, ájnat gå sijáj rádnastallá gå sijájt bajásgæssá.

Gabriel García Márquez

iesj viehkev oadtidjot dájdjatit gå tsahkkán. Ájnas le máná dábdojt jur dalloj duodastit. Mánná galggá bessat hâdjánit jali suhttat. Valla dav majt máná dahká ij állessjattuk galga dâhkkit. Ij le vuogas bádan vaddet, ja ij le dâhkkitahitte iehtjádijt vahágahttet vaj báktjani. Åvddålijguovlluj bargge gæhttjali modellerit ja ávddán lággnit ietjá vuogjt ma luluji vejulasj strategijan mánáj manjenagi.

Máná muhttij dárbahi állessjattugijt

gudi fátta válldi

Ij aktak mánájgárdde máhte állásit hieredit muhttij hæhkpat soames tjeiktjá jali tsábbmá, návrot jali álgoldahttá, valla bargge gudi dâppet li hæhttuij dâjt dáhpádusájt giehtadallat. Vuostatjin hæhttuij máná iesj oadtidjot ájgev ganugit jali ulmutjahttemav rievddat. Sæmmi bâttâ le állessjattugij duogen jáhtelit ganugahttet dáhpádusájt gánná iehtjáda gierddi juogu de fysihkalattjat jali psyhkalattjat. Állessjattuga hæhttuij berustit ja dâhkkitit mánáj dábdojt já vásadusájt majt jur dalloj gávvi. Máná dárbahi huvsulasj állessjattugijt gudi sidjjí vaddi vejulasjvuodav ietjasa dâbdojda oahpásmuvvat, vaj máná áuge nalluj iesj galggi nahkat dâbdojt identifiserit ja vuojnnusij buktet ja dajt nahkat giehtadallat. Galggá val javllat ij le dâhkkitahitte gå iehtjádij vuosstij bahájt dahki, ja dættoda juohkkahattja duogen le máná mánájgárden soapptsu. Ij la val ulmme juohkkahasj galggá avtalágásj, valla farra mánájt diehtten dahkat ja sijájt doarjot vaj aktivuohta iehtjádij lasjmagin ja buoren sjaddá ja navti ávvus.

Máná dárbahi vásedit gáktu rijdojt tjoavddet

Berustumriido ja fábmospela duolloj dálloj tsahkkáni mánáj gaskan. Bargge guhti vuojnná rijdov mánáj gaskan, bierrí álgo rájes vuorddelasstet vehi ja dibdet mánájt gæhttjalin iesj rijdov tjoavddet. Jus máná e ietja nagá rijdov tjoavddet, máhttá állessjattuk viehkeitit sâbadiddjen ja doarjodiddjen. Jus máná juojjdájavlli, de állessjattuk ja guoskavasj máná gulldalí juohkkahattja tjielggidusájda. Gæhttjala ássjev juohkkat guovlos gehtjadit. Ájnas le garvvet nabbdemis avtak vuojtten ja vuojtadallen. Máná gudi li gássjelis dáhpádusáv vásedam galggi bessat iejjvit állessjattugav guhti le jasska, sebradahtte ja buoragit sijájt várjda válldá. Máná gudi li dahkam juojjdáv majt ettjin galga, galggi

vásedit állessjattuk ij sijájt duobbmi jali hilgo, valla tjielggasit diedet dát ij lim dâhkkitahitte, ja sæmmi bâttâ sijáj dâbdojt dâhkkit ja vuoset vieledimev ja liekkosvudav. Loahpe le suhttat, valla ij le loahpe tsábbmet. Állessjattuk galggá aj vuosedit mánáj jáhkká. Dibde mánáv iesj buktet oajvvadusájt tjoavddusijda, ságastit gaskanihette sijáj birra ja dibdit mánájt gæhttjalit dav tjoavddusav masi ienemusát jáhkkí. Máná gudi li baháv dahkam dárbahi dalánagi vuojnnut ja dâhkkituvvat ietjá dilen majna nagádi, duola dagu iehtjádij siegen biebbmobievde birra jali tuvran sæmmi bieje. Ájnas le mánáj ressursajt jáhtuj biedjat. Álggo le dat majt máná ávdutjis bukti, ja daj máhtudagáj ávddånahttemav doarjot.

Máná álu válljiji strategijajt ma sidjjí

dâbduju ávkken

Moarre álu dasi gullu jut dakkár dile badjáni gánná ájnigis máná berustime ja dárbo bâhti ietjá mánáj vuosstij. Jus muhtem máná moaddi vásset oadtidjó gák sihtá jus snjihtu jali vuoptajt gabes gå le moaren, de galla soajttá dáv strategijav ávddålijguovlluj adná. Állessjattuk máhttá mánáj diededit majt dákkár dahko mierkki iehtjádijda ja mánáj iesj. Navti soajttá viehkeitit mánáv ietjá láhkáj dahkat gå moarát.

Máná dárbahi strategijav gáktu rijbbat

Máná dárbahi vuogev gák dahkat gå návroduvvi, hárdeuvvi jali álgoduvvi. Moatten mánán le repertoárra mav árkkabiejven adni. Muhtem mánájda soajttá ávkken ietjá mánájt gehtjadit jali állessjattuga siegen ájadalat muhtem strategijaj birra vaj nahká ietjas strategijajt vijddábut ávddånahttet. Duola dagu rájáv biedjat jus juoga sjaddá ilá állo jali unudis. De máhttá vuosedit dán/dâjt iehtjádijda ganugit galggi, ierit mannat iesj ja/jali viehkev állessjattugis anodit. Máná máhti aj gæhttjalit iesj ávddåsvásstádusáv válldet navti vaj iehtjádij ávddå állessjattugav áhksi. Navti máná hárjjáni morála ávddåsvásstádusáv válldet.

Gå máná ietjá láhkáj ulmutjahttái de soajttá mærkkan e soapsto

Bargge hæhttuij nahkat dâbdddát nievres aktivuoda merkajt ja dâjmalattjat barggat vaj dá e ávddåna jali vibá. Mánájt gehtjadi ájge tjadá ja berusti jus sijá ulmut-

jahttem muhttij rievddá. Ájge miehtáj sij ham vuojnni mánájt ja vuojnni jus ietjá láhkáj ulmutjaháttáji. Dábálasj mærkka mánán ij le buorre dille, le gá mánájgárddáj e sidá. Ietjá merka soajtti liehket máná gudi ietján li ávon ja mihá, sjávvuni, hådjáni ja aktu soapptsu. Dåjmalasj máná soajtti ståhkamis ieret giessel, binnep aktijuodav váldet ja passijva sjaddat. Mánná guhti åvddåla le buoragit ietjá mánáj aktijdam, soajttá juolodis sjaddá, birra viehkal, sjuddi, iehtjádij ståhkusijt biejsstet ja gierddamahtesvuodav vuosedit ja suhttat. Muhtema soajttá vágbbi ja nagerduvvi, ållessjattugija girmmodi jali ienebut tjierru gá åvddåla. Lehtjádijen soajttá gássjelisvuoda bårråt jali oadet.

Návrrot, hárddet jali ålgodit le agev subjektivá ássje

Mánná hæhttú iesj bessat subtsastit gáktu dille mánájgárden le. Unnemus máná e bágoj buvte subtsastit jus jugo le buorre, bávtjas jali gássjel, valla rubmahijen ja iehpeverbála guládallamvuogij máhhti subtsastit gáktu árkkabieJVve le. Mañenagi bukti máná ienebut subtsastit gáktu sijá dåbdo, dárbo ja ájádusá li. Ållessjattuga máhhti sijáj ságastit gáktu sijá dille le, majna ihkap e soaptso,

jali mij sijá mielas le bávtjas jali gássjel mánájgárden. Lenemus vuorrasap mánáj bessi ållessjattuga giehttöt dan birra majt vuojnni, dan birra mánáj ságastit. Valla gáhttijit val stuoráp mánájda aj soajttá gássjel ájádusájt ja dåbdojt tjielggit. Muhtema soajttá e besa javllat dav majt sihti juohkusin gánnå li moadda máná, iehtjáda ihkap e ájtsa dåhkki iehtjádij ságastit gássjelisvuodaj birra jali ihkap e sida avtanik ságastit dán birra. Ihkap e ga nagá bágoj javllat e soaptso, jali mij dat vihken le. Bargge vuojnni mánáj rumájgielav, mimihkav, dåbdoj åvddånbuktemav ja gáktu iehtjádij aktidi. Gæhtjali mánáj ságastit, guldali majt javlli ja biedji dættov gávnat majt máná ajtu gæhtjali javllat.

Máná dárbahi ållessjattugijt gudi åvdåsvásstádusáv válldi

Mánná guhti nárvoduvvá jali vágbeduvvá, ij le dasi sivvan, ja mánná gev ståhkusis ålgodi jali illasti ij ga dan åvdås vássteda. Agev le barggij åvdåsvásstádus dákkir gássjelisvuodajt giehtadallat mánájgárden. Ållessjattugija duogen le aj vágjda váldet dav mánáv guhti le bahájt dahkam, suv sebradahttet ja viehkedit aktijuuohtaj.

Oajvvadusá ájádallamij ja aktisasjbargguj

- A. Makkir hásstalusá vuojnnebihitit mánáj aktiuodan?
Massta bierribihitit dálle berustit?
- A. Majt dagá/dahkabihitit jus muhtem mánná javllá ij soaptso?
Válljít muhtem dåjmajt. Tjadádit dåjt dåjmajt. Gáktu da doajmmi?

4. Ráddnavuohta

Ráddnavuohta le ájnas mánájda vájku man vuorrasa li

Rádnastallam le æjvvalit aktijuodan gánnå ájne-gis dábdddå ietjas dâhkkituvvam ja árvvon anedum jur navti gáktu sán le. Nuoramus máná li aj buorre rádna, ja moadda máná javlli gájk buoremus mánágár-dijn le ietjá mánájt iejjvit ja ietjasa rádnaj stâhkcat. Ráddnavuohta mierkki máná dábddi aktijuodav ja oassálásstemav massta vas vuogas iesjdábddo badján. Juohkusij gullut vaddá mánáj jasskavuodav ja sosiála tjadhusav. Vásádusá ietjá mánáj siegen soajttá gæjnno ådå ráddnavuodajda. Ráddnan sjaddat ja bissot le ájnas oasse sosialiserimprosessas ja nievres åvddånahttemav hieret.

Juohkka mánán galgaluluj edesik akta ráddna

Muhtem mánájavlli siján ælla stâhkamrâdna mánágárden. Gå diehtep man ájnas ráddnavuohta le, de ep máhte dâssju dâhkkitid muhtema vásedi siján ælla rádna jali dâbiddi aktujuodav. Guovdásj dahkamus barggijda le mánájt viehkedit nubbe nubbáj aktidit. Ålessjattuga máhti duola dagu gáhttjot mánájt gudi dábálattjat e aktan stâga muhtem aktisasj doajmmaj jali stâhkusij, jali máhti ådå ráddnavuodajt alodit gå målsodimlanján rievddadi jali rájdov tuvrajn målsudi. Vásádusá smáv juohkusijn ássudagáj rastá soajtti aj álggon ådå aktivuodajda ja rádnastallamij. Ájnas le galla gehtjadir dákki ådå ráddnavuoda soajtti rasje. Bargge gudi snivva tjuovvu ájtsi gå máná ådå rádnajt gávnni ja gáhttiji dákki prosessajt massimis. De ij galga juohkusijda juohket vaj mánájt ierit, jali sijájt fássta saijida biedjat biebbmobievden jali æjvvalimsajen.

*Ij lim galla aktak rádnaj dagá sihtat
viessot vájku lidjin gájka ietjá buore.*

Aristoteles

Oajvvadusá ájádallamij ja aktisasjbargguj

Majt máhtá/máhttebihtit dahkat mánáj ráddnavuodav doarjotjit?

5. Sosiála máhtto

Sosiála máhtto le tjoavdos

hávsskes mánájgárddáj

Máná li riegádam sosiála, ja ålessjattugij ja iehtjádij guládalli sihke rubmahijn ja gielajn. Sosiála máhtto sisadná buktet guládallat ja iehtjádij siegen doajmmat iesguhtik aktijuodan. Dát máhtto le guovdáttin vaj ájne-gis mánna galggá vuorbástuvvat ja hávsskudallat, ja vaj galggá árvvon aneduvvat ráddnan ja avtaárvvusattjat ietjá mánáj siegen oassálasstet. Mánná guhti buoragit dâj iehtjádij siegen bierggi, máhttá sihke aktisasjvuohatj

hiebadit ja vuojnnusin liehket sajenis. Dutkam vuoset mánáj tjehpudahka rádnastahtját le lahkosit tjanádum sijá sosiála máhttuj. Sosiála máhtto le muhtem tjoahkke tjehpudagájs ma luondulattjat mánáj aktivuohatj gulluji, duola dagu iesjdåbddo, empatija, prososiála ulmutjahttem, ietjastallam ja iesjkontrolla. Makkir tjehpudagá li ávkken le dile ja aktijuoda duogen. Ålessjattugij aktijuodajn mánájgárden ávddånahtti máná dav sosiála máhtov mav dárbahi ietjá ulmutijjda ållásit.

Moallánagáj tjielggidusá ma luluji ávkken barggij tjielggidussaj sosiála máhto gáktuj

- **iesjdåbddo:** dåbddåt ietjas árvov, ietjas dåhkkidit, dåbddåt ietjas dåhkkiduvvam, sisnjálasj gievrrudagáv dåbddåt ja buorre miella allasis
- **empatija:** iehtjádij vuojnojt, ájádusájt ja dåbdojt dádjadir, nahkat iehtjádij dilev dádjadir, ármestit, vieledit ja dåbdojt dålkut ja dádjadir
- **prososiála ulmutjahttem:** gå dujna li buorre, sosiála guotto ja gå nagá duola dagu måvtåstuhttet, berustit, huksat, viehkedit ja iehtjádij juogadit
- **ietjastallam:** ietjas ja ietjas vuojnojt buorre láhkáj buktet, duosstat juogosdættov vuosteldit, álgadit ja oassálasstet ståhkusijda ja ságastallamijda ma juo li jádon, oassálasstet váni gatjádallamis ja iehtjádijt gáhettjot fárruj
- **iesjkontrolla:** iesjguhtik dilláj hiebadit, rijdojt tjoavddet ja ietjas dárhojt ja hálojt binnedit dakkir dilijn gánnå kompromissa, vuoro ja aktisasj mærrádusá gájbbeduvvi.

Empatija le guovdásj máhtto mánájgárden

Empatija le makta buktá iehtjáda dilev dádjadit ja gáktu sujna le. Sân guhti le empáhtalasj nahka ieridit ietjasa ja iehtjádij ájádusáj ja dåbdoj gaskan. Navti nahká dádjadit nágín ietjes máhttá vissa dáhpádusáv vásedit ietjá láhkáj gá dán iesj. Empahtalasj ulmusj ij dåssju nagá vuojnnet jus nágín ietjes le hâjen jali ávon, valla aj manen dahká nuovti ja návti. Mánájgárden dat sisadná máná dåbddi juoeddáv, duola dagu báktjani tjoajven gá vuojnni nágín ietjes le hâjen, jali gá vuojnni nágín iehtjádav báktji. Dát le ållu vuodon mánáj aktiviudan. Empatijav álu vuojnná dagoj baktu. Máná soajtti usjudallat iesj lidjin máhttet dahkat juoeddáv muhtem dilen mij le iehtjádij låssåt. Empatija baktu máná buorebut nubbe nuppíjn guládalli, huksi ja viehkedi. Jus máná galggi nubbe nuppe lahka boahtet de hæhttú návti liehket. Ájnas le aj empatijav iehtjádijs vásedit iesjguhtik aktijuodan. Máná empatija åvddán bæjválasj åtsådallamijs. Ållessjattuga vuosedi sij mánáj prososiála dagojt dåhkkidi.

Buojkulvis gáktu máhttá sosiála máhtujn barggat mánájgárden

Gájkin åvdemusát åvddán mánáj sosiála máhtto bæjválasj, iehpeformála aktijuodan iehtjádij árkka-bieven. Ajtu válldep fárruj muhtem buojkulvisá gáktu muhtem mánájgárde dættodi sosiála máhto bargov. Dáj buojkulvisájda aktan gullu dat ållessjattuga vehi stuoráp mánájt gáhhttju ájádallat. Máná tjielggiji ietjasa ájádusájt, vuojnojt ja dåbdojt.

Formála ságastallama

Formála ságastallama ieridi árkkabiejeve ságastallamis navti jut li plánidum ja ållessjattuk dajt jádet. Muhtem mánájgárde dakkir metodav adni majt gáhttju mánájságastallamin jali mánájtjháhkanibmen. Máná usjudalli ja sáhkadi árkkabiejeve vásádusáj birra ja dåbdoj ja ájádusáj birra ma li dasi tjanádum. Muhtema vuosedi gávájt majn li máná gudi iesjguhtik láhkáj aktan doajmmi, jali máná gudi iesjguhtik dåbdojt vuosedi. Dákkir ságastallamijn dárbahi máná ájgev ájádalátjít. Ájádusájda ja dåbdojda bágojt biedji ja hárjjáni subtsastallat ja ietjas vuojnojt åvdedit. Gá iehtjádija guldali, bessi ássjev moattet bieles gehtjadit ja iehtjádij dilev dádjadit, dat mij empatijan gáhtjoduvvá. Goalmát sládja le filosofalasj ságastallama. Dákkir ságastallamij

álgo le muhtem tjuolmma, ja máná usjudalli, ságastalli ja vásstedi gatjálvisája masi ælla mierredum jali lâhpalasj vásstádusá.

Girjálasjvuohtra

Ihkap gávvágirje ja subtsasa lidjin rahpat ájádusájt ja ságastallamav dåbdoj ja ármestime ja iesjguhtik vejulasjvuodaj birra. Máná bessi ságastit majt jâhkki ulmutja ájádalli ja dåbddi. Máhtti gæhttjalit dádjadit dáhpádusájt maj birra gulli, ja tjielggit manen ulmutja dahki navti gáktu dahki. Máhtti aj bessat subtsastit majt jâhkki dáhpáduvvá vijddásappot subtsasin, ja majt lidjin dahkat jus ietja lidjin dav vásedam.

Dramatiserim ja rollaståhkam

Gá máná muhtem subtsasav dramatiseriji jali gá siján li muhtem rålla stågadijn de ham iehtjádij siegen dav dahki. Sæmmi bále bessi rollaj ja dáhpádusáj lahka. Navti máhttá mánáj empahtalasj máhtov buoredit. Ållessjattuga máhtti aj rollaspelav mánájda vuosedit. Dan sisadno máhttá muhtem guhti prososiála láhkáj ulmutjahttá jali tjielggasit dav buvte. Hiebadit sisanov mánáj álldarij ja máhtudahkaj. Konrásta máhtti galla liehket tjielggasa, dagu nágín guhti iehtjádij juohká ja ietjes ij dav dagá, akta guhti viehket ja nubbe guhti hárddov járgit ja ierit váttsá sujsta guhti viehkev dárbaj. Manjela galggabihtit ságastit mánáj majt li vuojnnám, vásedam ja ájádallam. Dibddit sijájt iesjguhtik dagojt árvustallat ja gáhhttut tjielggit manen sijá mielas juoga le vuogas jali hâjes.

6. Guládallamijn ja gielajn barggat

Guládallam le ájnas gå galggá dádjadit ja dádjaduvvat

Nahkat ietjas rájájt biedjet navti jut giedajn ganugahtá jali javllaj «ale» jus le juoga mav ij liikku, le ájnas guládallamtjehpuhaka mánájgárde árkkabiejen. Sæmmi láhkáj le guovdátjin buktet iehtjádij signálajt dádjadit gáktu galggá jali bæssá ulmutjahttet, jali mij le sijá rájáj rastá. Bargge doarju mánáv gå návti gæhttjaladdá ietjas árkkabiejen. Viehkeda mánáv guládallat ietjasa dåbdojt ja ájádusájt, ietjasa sávvamijt ja dárböjt åvddånbuktet ja iehtjádij dåbdojt, sávvamijt ja sidodijt dålkut. Dási dárbahi máná ájgev iesjguhtiklágásj diliñ gæhttjaladdat moaddi ájge tjadá.

Giella le ájnas guládallamij

Jus galggá iehtjádij siegen rijbbat de le ájnas gielav buktet. Máná gudi e buoragit njálmálattjat guládalá, soajtti báhtsi dâjs iehtjádijs. Jus ij heva bувte ságastit de soajttá dat aj le ridoj sivvan. Duola dagu soajttá mánná gejn le ietjá iednegiella gå dárogiella asjmen sjaddat gå aktak ij suv dádjada, ja ij la dat makkirak ådås gå guovte-jagák guhti ij ájn nagá ietjas dárböjt ja sávvamijt bágoj javllat, muhtem gaskav tsábbmá, nårddåt jali gásská gå asjmen sjaddá jali suhttá. Danen le gielajn dåjmalattjat ja systemáhtalattjat barggat mánájgárden buorre strategija vaj gasskavuodajt ja vuogas ja mássjkedis aktijuodav åttjut mánáj gaskan gå li aktan ståhkamin. Dát le guovdásj oasse aktijuodas árkkabiejen. Duodden máhitti bargge dilev láhtjet ságastallamijda unneq mánájjuohkusijen gási gájka máná bessi oassálasstet ja vuojnnuji ja gulluji.

Juohkka ulmusj dárbaj ståhkat.

Thomas Aquinas

7. Mánáj aktijuohota stågadijn

Stuorra oasse mánájgárddebiejves

le ståhkam

Mánájgárdde galggá viehkken buorre mánnávuohaj navti vaj mánná bæssá ståhkat hávsskudallama diehti. Ståhkam le vuodulasj iellem- ja oahppamvuohke. Stågadijn bessi máná mielajn ja berustimijn oassálasset. Mánná guhti ståhká mánná ieridit ståhkamav ietjá dâjmajs ja ståhkamignálajt dâlkkut. Máná gudi ståhki, vuojnjadalli, állásit særri ja suohtastalli iehtjádij siegen. Stoagos le suohtastallama ja ávo ája, ja ståhkama baktu bæssá mánná ietjas ájádusájt ávddånbuktet ja dâb-dât sijá vásádusværalt ajtu le dâgålasj. Vuogas sosiála ávddånahttem dáhpáduvvá aktijuodaj man ulmme le avtaárvvusasjvuohta oassálasstij gaskan dagu gâ ståhki.

Máná ávddånahtti ståhkammáhtudagáv

Máná galggi buktet ståhkusij særrat ja dav bisodit. Mánáj ståhkám soajttá gássjel dâdjadir, ja muhtem ståhkusa gájbbedi vásádusájt ja hárjjáimev. Moadda máná oahppi iehtjádis gæhttjamis stågadijn, ja dav sij galggi bessat. Jus galggá viehkedit mánájda buorre ståhkammáhtudagáv ávdedit de hæhttiji bargge liehket dâppe gânná máná ståhki. Állessjattuga ståhkusav gehtjadi ja ájádalli majt vuojnni ja vásedi. Ájnas le gæhttjat ståhkusa aktijuodav ja gáhittit gâktu ávddân. Állessjattuga usjudalli gâktu iesj buoremus láhkáj máhtti viehkedit, jus galggi.

Máná sihti állessjattugijt fárruj ståhkamij

Máná álu állessjattugija tjuorvu stågadijn. – Ge muv! Tjuorvu mánná gâ allagit suvdos jali boahá tjerasta. Ja jur dav ham mánná sihtá: jut galggá vuojnnut ja állessjattugis duodastuvvat. Sæmmi bâttâ dagu máná berusti ja ágev gâllâdi gaskanisá stågadijn, sihti muhttij aj állessjattugijt ståhkamij sebradahttet. Gâ állessjattuk ståhkamij særrá, de aktijuohota állessjattuga já máná gaskan muhtem oanegis bâddâj sjaddá ietjálágásj gâ árkkabiejen ietján. Mánná máhttá aktijuodav stivrit hæhkka, stoagos mielajn ja navti bessat iesj mierredit ja ávdedit ájádusájt, fantasiav ja dâbdojt. Sæmmi bâttâ vuojnná mánná állessjattuk hiebat ja suv

ájggomusájt vielet. Dákkir aktijuodan máhttá mánná ietjas ståhkammáhtudagáv vijdedit. Suohtastallam ja gâ dâbdddâ ávov juogat soajttá nanni állessjattuga ja máná aktijuodav ja soapptsomav.

Muhtem mánájda soajttá gássjel

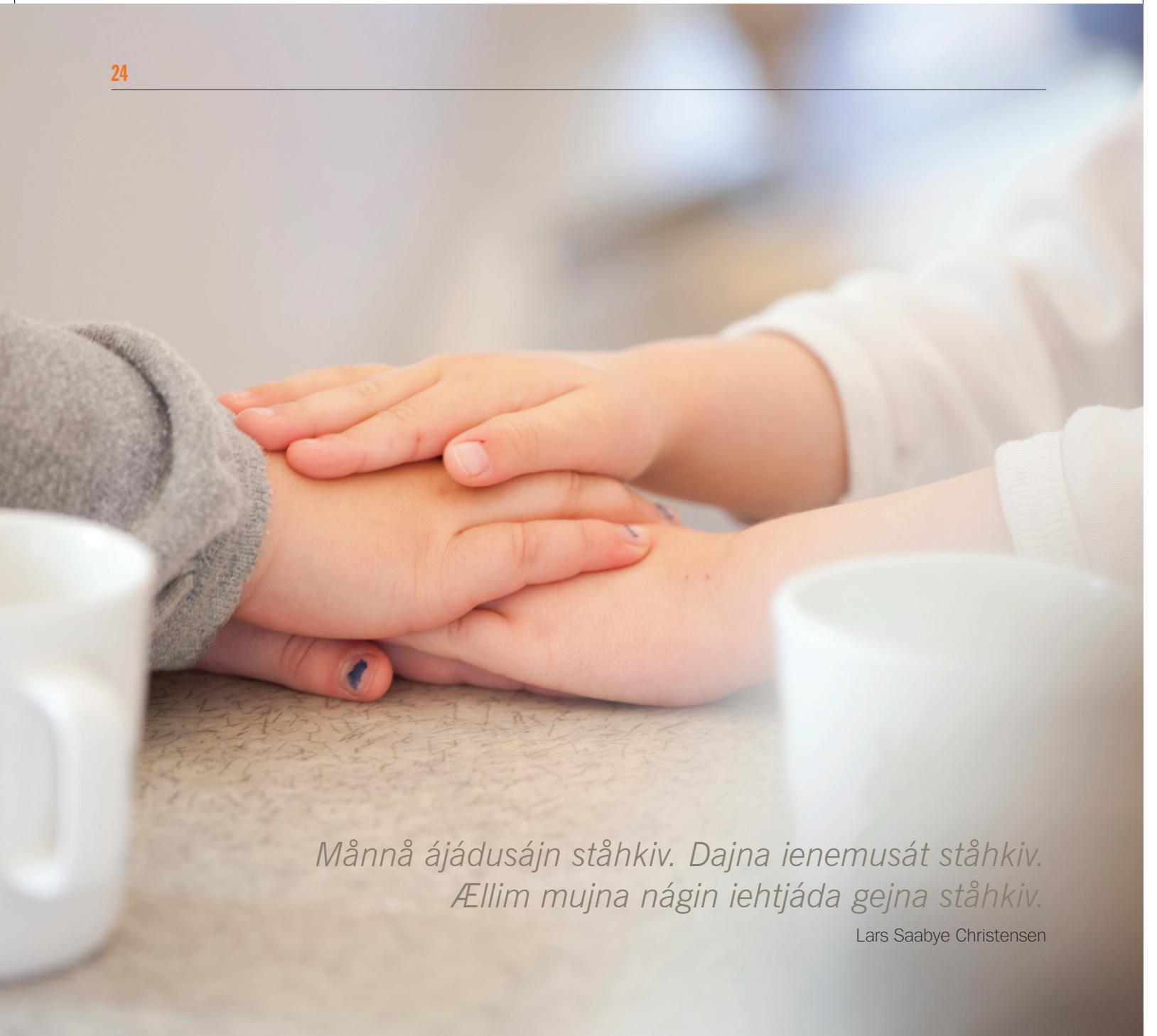
ståhkusij særerrat

Muhtem máná e luondulattjat ståhkamij sebra, ja iehtjáda e rat besa fáron. Dási soajtti moadda ja málsgahtes sivá. Máná mánájgárddáj bâhti iesjguhtik vásádusájt, ja ihkap ij mánájgárdde nuoges buoragit dâjma aktisasjarenan dâjda ietjálágásjvuodajt dâhkkitittat. Sosiála máhtto dárbbu jus galggá ståhkamij oassálasset ja muhtem máná e buvte gájka sosiála máhtov mij gájbbeduvvá stågadijn, jali e gájka ásijt nuohkásit buvte. Mánná soajttá duola dagu ståhkusis gáhtot gâ ij dâdjada guládallamav mij le dán ståhkusin. Lehtjáda gudi dâv buoragit máhttí soajttá jádedi ståhkamav. Muhtem máná álu álgoduvvi ståhkamis jali badjehtjaduvvi. Lehtjáda vas viehka álu jali agev oadtu passijva rollajt dagu liehket njuorak mánná jali bena muhtem ståhkusin. Barggij duogen le dat hiebadallat ståhkamav vaj stoagos sjaddá nav sebradahtte gâ vejulasj, ja vaj bahás dago e biso.

Muhtem máná dárbahi doarjjagav

ållessjattugij stågadijn

Ienemus máná ávos mánájgárden ståhki. Valla muhtem máná dárbahi viehkev ja doarjjagav barggijs vaj bessi ståhkusij særerrat. Állessjattuk máhttá viehkedit dan dilláj mij le jur dalloj. Sæmmi bâttâ le ájnas vehi vuorddá ja ij ståhkamav boarkki jali stivri. Állessjattuk ståhkusij særrá mánáj sidodi milta. Sân máhttá guojmmen oassálasset vaj mánná nahká iesjguhtik ståhkamidilj. Duola dagu soajttá mánná dárbaiev viehkev dâlkkut signálajt ietjá oassálasstij, dâdjadir mij dáhpáduvvá ja nahkat tjuovvut ståhkusav. Állessjattuk máhttá aj viehkedit vaj mánná ájádusá, vuojno, sávadusá ja ájggomusá gulluji vaj mánná dâjmalattjat ståhkusij særerrá. Dáj vásádusáj baktu soajttá mánná ietjas ståhkamáhtudagáv nanni.

Månnå ájádusájn ståhkiv. Dajna ienemusát ståhkiv.
 Ællim mujna nágın iehtjáda gejna ståhkiv.

Lars Saabye Christensen

Máná dárbahi ådå impulsajt stågadij

Bargge gudi oassálassti gå stoagos álggá, máhti ådå impulsajt vaddet, arvusmahttet ja viehkedit ståhkusav málssudallat. Måhti viehkedit rollaájádusáv álgadit avta-ja guovtejagágijda gá dakhadalli. Vuorrasap mánájda måhti ållessjattuga ådå ståhkusijt álgadit, duola dagu njuolgadusståhkusa jali ietjá aktisasj ståhkusa ma soajtti ietjá mánájt sisadnet. Måhti aj ådå ståhkamfáddagijt buktet. Aktisasj vásádusá dagu tuvrra muhtem båndorsijddaj, subtsas stáloj birra, filmma juhtusij birra juñjelin jali juoga massta máná berusti. Åhtsit vædtsagijt, várku mánáj siegen, ja biedjit dajt vuojnusij. Hiebadit ståhkamsaljov. Ållessjattuga måhti ståhkusij sæbrrat mánáj mielaj milta álon ja de manjnela gæssádit.

Máná muhttijun unnepe ståhkamjuohkusij soapptsu

Muhtem mánájda le mánájgárddestoagos måttij mánáj sinna jali álggon muodek, gássjel dádjadir, ilá állo jali gássjelis oassálasstet. De soajttá vuogas bargge viehkedi ásadit birrasav ja birástagáv ståhkusij. Ållessjattuk måhttá nágın gallegasj mánáj siegen ståhkagoahitet muhtem tjegan gánná ij le nav juhtsa. Gá ælla nav moattes gej siegen galggi ståhkat de sjaddá álkkep mánájda dádjadir ståhkusa aktijuodav ja ståhkamfáddagav tjuovvot. Ståhkamjuohkusa baktu dádjadi, struktuvrav vuojnni ja li jasska (E.B. Ruud 2010). Ållessjattuk aj buoragit vuojnná ståhkusav ja måhttá sjávot mánáj aktijuodav gehtjadit ja ihkap doarjjot vuogas láhkáj. Dákkir juohkusa bierriji vihpat muhtem ájge vaj máná nubbe nuppijn oahpástuvvi,

gasskavuodajt tsieggiji, vásedi ja átsådalli dákkir vuogas ståhkama baktu. Bargge máhti dilev láhtjet vaj máná bessi ássudagáj rastá ståhkat vaj máná gudi dábálattjat e iejvi bessi aktan ståhkat. Duola dagu soajttá hávsske mánájda sæmmi iednegielajn aktan ståhkat.

Máná bukti modellajt háddidallat

Bargge máhti mánájt viehkedit návti vaj li buorre rolla-modella iesguhtik ståhkamdílen ja vuosedit gáktu máhttá dahkat. Máhti vuosedit gáktu ádnu ståhkusij sæbrrat, vuorov tjuovvu stågadijn, rollajt mierret ja rijdojt tjoavddá vuogas láhkáj. Sæmmi båttå máhttá ållessjattuk subtsastit gáktu ájádallá ávddål dahká majt dahká, vaj dile dádjadus ja dálkkum tjielggasit ávddån boahtá mánájda. Gå ságas de bessi máná dassta oahppat ja gæhttjaladdat ja hiebadallat iesguhtik ulmutjahttemvuogev. Bargge ietja sebradahtte láhkáj ulmutjahti. Duola dagu vuosedi gáktu sjiehtadit juohkkahsj mierret vehi jali gáktu ståhkusijt jugat. Ållessjattuga hæhttugi vuosedit mánájt vuojnni gå iesguhtik sosiála tjehpudagáv bukti stågadijn. Duodasti mánájt ja nanniji sijá buorre aktijuodav navti vaj dav kommenteriji ja vuojnnusij bukti. Navti máhti máná luondulattjat modællan sjaddat nubbe nubbáj. Návti máhti máná ja ållessjattuga aktan gæhttjalit, tsieggit ja ásadit struktuvrajt ma soajtti vihpat ájge nalluj.

Muhttijn máná rijddali stågadijn

Muhttijn rijddali dale dagu gå guovtes sæmmi ståhkusij sihtaba ståhkat, jali jus juohkusa sihti sæmmi, ráddjidum sajen ståhkat avta bále. Máná ståhkama baktu aj posisjoneriji. Bargge tjuovudi ja signálajt duodaj válldi. Muhttijn li mánájn ietjá gássjelisuoda árvustallat majt iehtjáda sijáj ja sijáj ståhkama birra usjudalli. Muhttijn soajttá aj gássjel mánájda vuojnnet aktijuodav sivá ja vájkkudusá gaskan gå li iehtjádij siegen. Ållessjattuga máhti sijájt viehkedit dádjadit mij dal dáhpáduvvá, ja konkrehta dáhpádusájn sijájt bagádallat. Máhti viehkeit såbadit ja kompromissajt gávnat. Duola dagu jus mánna ståhkusis álgoduvvá. Mánna vuojnná mij le dáhpáduvvam, valla ij agev iesj dádjada manen ij desti besa fárruj. Ållessjattuk le galla vuojnnám dát mánna le ståhkusav jádedam ja då iehtjáda li vájbbam sujsta mierredimes. Vuostatjin le ájnas ållessjattugij várajda válldet mánáv guhti le hájen gå dábddå ietjas álgoduvvam. Máhttá gatjádit mánás iesj jus sujna li oajvvadusá. Aktan máhtteba sáhkadit majt hiehpá dahkat ja dav arvustallat. Jali ållessjattuk máhttá mánáv ståhkusij vas máhtsat jus loabet ij ilá álov galga mierredit dá bále. Gå rabás láhkáj guládallá, konkrehta láhkáj ja iesj viehket, de ållessjattuk mánáv bagádallá vuogas ja jasska láhkáj.

Oajvvadusá ájádallamij ja aktisasjbargguj

- A. Giehttut vásádusájt gánnå lihpit buorak láhkáj mánáj ståhkamav viehkedom sijáj ævtoj milta, ja ságastallit gáktu ållessjattuga máhti vuogas láhkáj mánáj ståhkamav viehkedit.
- Á. Ságastit gáktu mánájgárdde máhttá dilev láhtjet smáv juohkusij ståhkamij, ja árvvaladdit mav máhttebihtit dan baktu ållit.

8. Aktisasjbarggo mánájgárde ja sijda gaskan

Máná sijda siegen barggat galggá liehket dâjma vuodo

Gákka majt mánájgárde dahká, galggá liehket mánnað buorren, ja lahka aktisasjbarggo sijdajn le ájnas vaj máná ávddánahttemav doarju. Aktivuohta mánájgárde ja sijda gaskan galggá rabás ja avtaárvvusasj. Barggij duogen le divna æjgádij siegen barggat navti vaj dâbddd gulluji, vuojnnuji ja fáron bessi. Æjgádijda le ájnas bargge sunnu mánás berusti ja li sajenisá ja jasska.

Æjgáda mánáv ådå arenaj tjuovudi

Væhkálahkkoj ja liegga guládallam æjgádij ja mánájgárde barggij gaskan le mánájda ja sijá soapptsumij ávkken. Æjgáda ham buoremusát mánasa dâbiddi ja dat galggá aktisasjbargo vuodon. Æjgáda galggi bessat fáron mierredit mánáj árkkabiejjev mánájgárden. Ållessjattuga ja bargge mánáv iejvviji ienemus oassáj mánáv iesjguhtiga arenan ja aktivuodan, ja danen soajtti mánáv vehi ietjáláhkáj dâbiddi. Dáv máhtov lánudal-lat luluj ávkken gájkajda. Gå aktan gehtjat ja ájádallá de ihkap ienep ålleslasj vásádus mánás sjaddá vuodon buorre aktivuohtaj sujna.

Æjgáda ja bargge bæjválattjat æjvvali

Bæjválasj guládallam ja iehpeformála ságastallam máná ja mánájgárde dáhpádusáj birra le ájnas vuodon æjgátaktisasjbarggij. Navti æjgáda vásedi bargge vuojnni, berusti ja huksi sijá mánáv, ja navti mánáj-gárddáj luohtedi. Gå æjgáda mánás viedtji, máhtti duola dagu vehi gullat udnásj dáhpádusáj birra, máná vásádusáj birra ja gáktu mánna vuojnunagi le bierggim. Dát le buorre álggo ållessjattugij ságastallamij mánájn udnásj biejve birra ja gáktu mánna le soapptsum. Dat le aj buorre álggo máná soapptsomav árvustalátjít ja vuogas vuohke gáktu mánájgárde siegen barggá.

Æjgáda li ájnas ressurssa

Bargge ja æjgáda hæhttui aktan barggat vaj ásat sebradahtte ja buorre psykososiála birrasav mij hieret gávkalussjamav, iehpejasskavuodav, badjelgæhtjamav ja illastimjt. Bargge hæhttui vuosedit sijá dagoj baktu sij æjgádijt ressurssan vuojnni, ja æjgádij viehkke le ájnas vaj máná soapptsu. Mánájgárde ulme ságastallam ja ájádallam, dagu mánájda luohitedit ja sijájt vieledit ja vuodulasj árvojt baddjen anedit dagu aktivasjvuoha, hukso, gierddisvuoha, guojmmeåvdåsvásstádus ja solidaritehtta bieri ålles ájge dagáduvvat ja bieri æjgá-dijda buokkulvisájt buktet mánájgárde árkkabiejjes. Æjgáda ja mánájgárde aktan barggi guottoj bargon ja aktan vásstedi mánájt doarjjot ja nannit. Æjgáda máhtti gietjijt gullat mij mánájgárden dáhpáduvvá ja de ájádusájt buktet maj baktu máhttá birrasav buore-dit. Mánájgárde máhttá liehket arena gánnå æjgáda guhtik guojmesa iejvviji ja værmástagájt tsieggiji.

Luondo bieles æjgáda mánása badjel måråsti

Bargge hæhttui tjielggasit javllat ållu luondulasj le jut mánájn muhttij li hásstalusá gå galggi aktan liehket unnagattjan, ja ienemus máná duolláj dálloj unugis dáhpádusájt vásedi. Aju le bávtjas æjgádijda gå gulli ja vuojnni mánna álgoduvvvá, návruduvvvá jali vájveduvvvá. Gássjel le aj æjgádijda gå vuojnneba sunnu ietjas mánna muhttij jali muhtem ájge iehtjádijt vájet, návrot jali álgolt. Dalloj hæhttui bargge ietja tjielggit majt dahki árkkabiejjen. Guovdásj oase li lahkavuohta mánájda, sijájt gehtjadit, ep dâhkida bahás ulmutjahttemav, ja ållessjattuga mánáj aktivuodav doarju.

Æjgáda diedoxt dárbahi

Jus æjgáda ja bargge juo nubbe nuppev dâbiddi de sjaddá álkkep gássjelisvuodaj birra giehttöt. Gå iehpe-formálattjat æjgádij giehttu gå iehtjáda li lahusin, de le ájnas buorre láhkáj giehttöt ja sisadno galggá ienemusát máná vásádusá ja tjehpudagá, aj sosiála tjehpudahka.

Jus mánná iesj le dâppe, de le luondulasj állessjattuga suv fárruj váldi ságastijn. Bargge dættodi man ájnas le jut æjgáda dalánagi aktijuodav váldi jus muhtem máná badjel måråsti, ja dættodi aj mánájgárdde jáhteilit æjgádijt diedet. Jus mánná iesj javllá ij soaptso, jali gå æjgáda jali bargge muhtem sivá diehti måråsti muhtem máná badjel jali li iehpesihkara, de hæhttuij aktan ságastit ja tjoavddusijt ja aktisasj ulmijt gávnнат. Dáj ássjjí birra galggá agev nielje tjalmij vuolen giehttöt. Galggá rabás ságastallam gánnå bargge tjielggiji majt dahki ja gáktu dav dahki. Dættodit mánájgárde duogen le dát. Ságastit aj gáktu æjgáda máhitti dáv bargov tjuovvolit ja doarjjot. Anedit lahka aktijuodav ja guorrasit gáktu ávddålíjguovlluj æjvvalit.

Æjgátságastallama li aktisasjbarggoarena

Tiemá dagu Mánájgárde barggo sosiála máhtudagájn, Mánájgárdde hábbmimárenan ja Vuogas psykososiála birrasa mánájgárde dåbdomerka li guovdátjin, ja li ávkálattja æjgátságastallamij sisadnon. Gåhttjut aj æjgádijt oajvvadusájt buktet man birra sihti aktisasjtjåhkanimij ságastit. Dákkir tjåhkanimij hæhttú mánájgárde duodden æjgádijt diededit bæjvvásasj, hiereddidje bargo birra mij galggá buorre psykososiála mánájgárddebirrasav hábbmit. Álge fáktáj ja árkkabievvedáhpádusáj. Ja de máhtti æjgáda juohkussijn giehttöt jur dan fáddaga birra jali vissa gássjelisvuodaj birra ma fáttaj gulluji. Hiebasj má gájka aktan ságasti manjnela. Ihkap sjaddá luondulasj konkluderit juojddájn man gáktuj æjgáda ja mánájgárdde máhitti ávddålíjguovlluj aktan barggat, jali sjiehtadit ássjev tjuovvolit ja boahtte tjåhkanime árvustallat.

Oajvvadusá ájádallamij ja aktisasjbargguj

- A. Ma li buorre æjgátságastallamij dåbdomerka?
- Á. Gáktu galga/galggabihtit ájge nalluj æjgádijt viehkedit buorre diedoj mánáska birra?
- B. Makkir ássje birra sihtabihtit boahtte æjgátságastallamin giehttöt?
- D. Plánit ja tjadádit æjgátságastallamav man sisadno le avtastallam mánájgárden.
Árvustallit tjåhkanimev, ja tjállit tipsajt maj de joarkkebihtit boahtte tjåhkanibmáj.

9. Barggij aktisasjbarggo buorre mánájgárddebirrasa vuoksuj

Jasska ållessjattuga mierkki soapptsom

Gasskasasj rabásvuhta ja doarja aktisasjbargon le ájnas barggijda. Juohkkahasj muhttijen boasstot dakhká, ja ælla gájka biejve sæmmi buore. Jus barggobirás ábbálattjat le dakkár gánnå ålov dákkit, de dassta badján jasskavuhta, luohtádus ja soapptsom. Aktisasj vuojnno jut gájka sihti dákja iehtjádija buorev, le buorre álggo. Vuugas le jus barggoguojme nubbe nuppev viehkedi. Navti ij le sæmmi állo stressa ja bargge dákmalattjat barggi ja oassálassti. Bargge bierriji ájadallat ietjasa ulmutjahttema ja aktijuoda birra ja aktan barggat vaj buoret barggoguojmij aktijuoda kvalitehtav.

Bargge viehkedi mánájgárde birrasij ja kultuvrraj

Ållessjattugij gasskavuoda ja aktijuhta le ájnas mánájgárde psykososiála birrasij. Jasska bargge sebradahtte barggobirrasin li dagu lieggasin birrasij. Humor luluj vitamijnna árkkabiejen. Bargge gudi bargon soapptsu álu dábdu dagu siján li állo fámo. Sijá soapptsom iehtjádija oabllu ja navti árkkabiejvve giehpebun sjaddá.

Bargge ávdåsvásstádusáv juogadi

Jus galggá buorre mánájgárddebirrasav de le ájnas bargge lahkosit aktan barggi ja vásstedi. De rádádalli makkir árvo galggí vuodon, ja ságastalli aktisasj guottojda ma de li vuodon gá galggí guorrasit gáktu galggí dahkat. Juohkka ájnna hæhttú diedulattjat ájadallat njuolgadusáj ja rutijnaj birra ma árkkabiejev stívrriji. Sæmmi báttá le juohkka avtan persávnálasj vejulasjvuoda aktisasj rájáj sisbielen, ja dárba ager profesjonála láhkáj árvustallat árkkabiejev.

Bargge gudi e rievddamijs balá soajtti kvalitehtav buoredit

Bargge ájadalli majt vuojnni ja gulli gá li mánáj siegen, ságasti majt vuojnni ja dábdu mánájjuohkusin, ja

ájadalli ietjasa árvoj, guottoj ja dagoj badjel. Gå álles barggovehka tjielggasit aktisasj prinsihpaj milta barggá, de ihkap mánáj árkkabiejvve sjaddá dákjadahtte, tjielgas ja navti jasska. Lenemus sádnesvuoda vijmak dás-sjáni ja gájka aktisasjvuoda agev rievddi. Hæhttú agev plánajt, rutijnajt ja njuolgadusáj árvustallat ja rievddat dárbo milta vaj alla kvalitehtav bisot.

Jádediddje le guovdátjin gá galggá oahpástuvvat

Jádediddje mánájgárde ållessjattugijt ja mánájt jádet. Dagu juohkka ietjá organisasjávnán le állo jádediddje duogen mij guosská barggij barggomiela måvtåstuhettmij. Jádediddjen le stuorra ávdåsvásstádus mánájgárde psykososiála birrasa ávdås. Dat gájbbet sán ájadallá ja ietjas máhtov mánáj ávddånahttema, oahppama, sosialiserima, gasskavuodaj ja gasskavuohatsieggima birra buorre psykososiála birrasav tsieggitjít. Jádediddje hæhttú dákmalattjat barggat buorre gasskavuodajt ásadit állessjattugij gaskan, aktan æjgádij. Sán bierri vuojnnt ja nav guhkás gá vejulasj oassálasstet mánáj bæjválasj dahkamusájda ja vásádusájda vájku sujna le ráhtto.

Jádediddje mánájgárde ávddånahttembargov jádet

Bargge li tjåvda kvalitehttaj. Danen le ájnas jádediddje virgájbiedjá tjielhes ållessjattugijt ja jádet állesájggásasj ja guhkesájggásasj ávddånahttembargov. Bargge dárbahti teorehtalasj máhtov, praktihkalasj buojkulvisá ma teorijav sajádahtti, ja ietjas átsådalla-mijt. Jádediddje iesj bierri ádå dutkamav ja teorijav dábddåt. Sán vaddá barggijda vejulasjvuodav ietjasa máhtudagáv nannit ja tjehpudagájti vijddábut ávddånahttet. Jádediddje barggijt doarjuj vaj dábdu bargujn nagádi. Astidit aktan ájadallat ietjas ja mánájgárde barggamvuogij birra le ájnas jus galggá álles ájge bargo kvalitehtav buoredit. Jádediddje barggijda galggá jáhket ja luohitedit. Sæmmi báttá galggá tjielggasit ávddånahttet sujna li tjielgas vuorddemusá bargge buora-git barggi. Njuolgadusá mierreduvvi ja rutijna mierre-

duvvi barggij ja ållessjattugij siegen. Jådediddje hæhtt duodaj válldet ietjas rollav jådediddjen ja sjiehtadusájt ja njuolgadusájt tjuovvolit.

Jådediddje ávdet buorre aktisasjbarggobirrasav

Jådediddje duogen le hábbmit organisasjávnnåkulturv rav mij le nuuges rabás vaj bargge nuppe nuppe diededi vaj sjaddá vuodon bagdallamij, aktisasjbarggij, ájadallamij ja ieme vuogij rievddamij. Dán aktij vuodan dárbahi muhema doarjjagav jådediddjes vaj li jasska ietjasa rollan. Iesj jådediddje galggá buorre rollabuojkulvissan. Sân hæhtt dalánagi dahkat juodddáv gá vuojnná bargge e heva guládalá. Pedagogaj siegen jådediddje barggijt bagdallá, æjgádi aktisasjbargov jådet ja tjuovvol måråstim-ássjijt.

Ij le dåssju jådediddje duogen

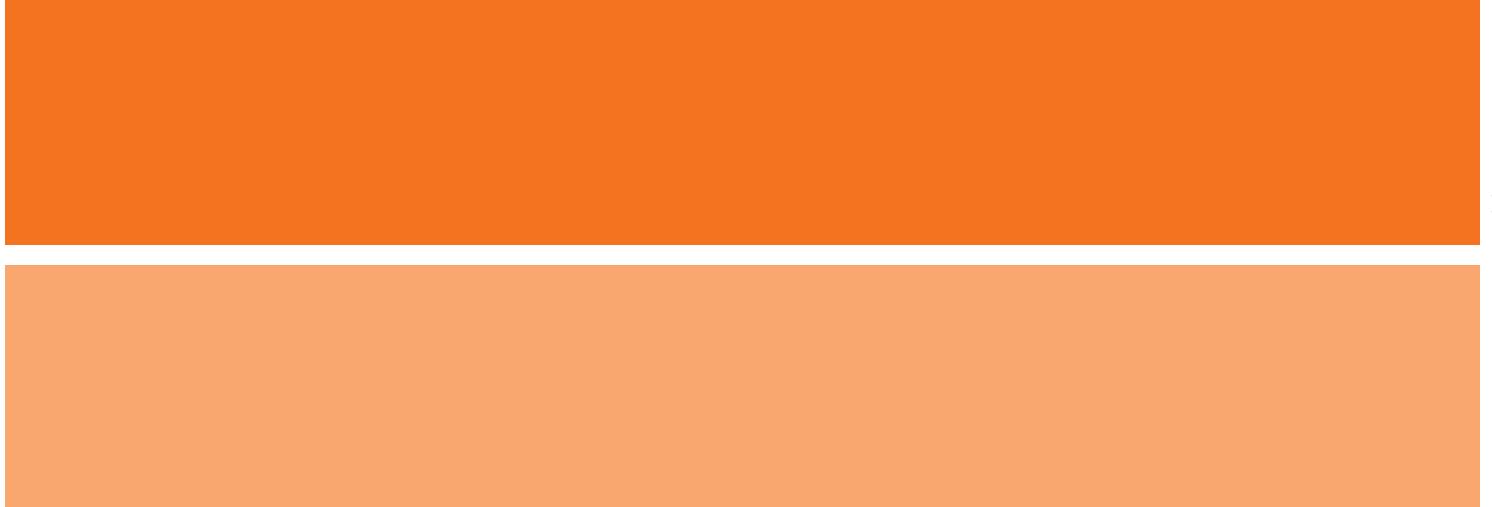
Pedagoga li jådediddjáj ájnas doarjodiddje, ja sán galggá iehtjádijs viehkev oadtjot dárbo milta. Lahka aktisasjbarggo pedagogalasj-psykologalasj dievnastusájn le guovdátjin. Jus galggá ájnegin mánájt namájn nammadit, de hæhttua æjgádijs loabev gatjádit. Ájnas le árrat vuojnet mánájt gudi psyko-sosiálattjat vájvástuvvi. Madi árabut dájma jáhtuj biejaduvvi, dadi ienep dájmalattja li sij. Gå ulmutjahttem tjanáduvvá de sjaddá gássjel tjålmav luovvit, ja soajttá barggo gájbbet ålluressursajt.

Oajvvadusá ájadallamij ja aktisasjbargguj

- A. Majt dahká dat ållessjattuk guhti le buorre buojkulvis mánájgárden?
- Á. Makkir kvalitehta bájnniji barggij aktisasjbargov?
- B. Majt máhttebihtit dahkat vaj nannibihtit barggevega aktisasjbargov?
- D. Gåktu galggi bargge nubbe nuppev gehtjadit ja viehkedallat?

10. Girjálasjvuhta

- Bae, B.: *Gjensidige inkluderingsprosesser – muligheter i dagligdags samspill i barnehager*. Girjen Korsvold, T. (red.) (2011): *Barndom Barnehage Inkludering*, s. 104–129. Bergen: Fagbokforlaget
- Bae, B. (2009): *Å se barn som subjekter – noen konsekvenser for oppvekst arbeid*. Girjen Mørreauenet, S.,
- Glaser, V., Lillemyr, O.F. og Moen, K.H. (red.): *Inspirasjon og kvalitet i praksis – med hjerte for barnehage-feltet*. Oslo: Pedagogisk forum
- Bjørnestad, E. og Pramlings Samulessong, I. (red.) (2012): *Hva betyr livet i barnehagen for barn under 3 år? En forskningsoversikt*-, Oslo, Høgskolen i Oslo og Akershus, rapport 2012, nr. 9
- Brattemark, Å., Sandseter, E.B. og Seland, M. (2012): *Barns trivsel og medvirkning i barnehagen*. NTNU, Samfunnfsforskning AS
- Greve, A. (2007): *Vennskap mellom små barn i barnehagen*. Doktorgradsavhandling. Universitetet i Oslo, institutt for spesialpedagogikk. Oslo: Unipub
- Gulbrandsen, L. og Eliassen, E. (2012): *Kvalitetsarbeid i barnehagen. Rapport fra en undersøkelse av strukturell kvalitet høsten 2012*. NOVA Rapport 2012
- Lamer, K. (1997): *Om å fremme barns sosiale kompetanse*. Teoriboka. Oslo: Gyldendal
- Nordahl, T. (2012): *Kvalitet i barnehager vurdert ut fra resultater fra spørreundersøkelsene. Kap. 6 i Barnehagen som læringsmiljø og danningsarena. En artikkelsamling om forsknings og utviklingsarbeid i 17 barnehager i Hedmark*. Sunnevåg, A.K. (red.) Høgskolen i Hedmark. Oppdragsrapport 9-2012
- Máhttodepartemænnta (2011): *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*
- Raundalen, M. og Schultz, J.H. (2011): *Barn av virkeligheten, Læring for livet*. Oslo: Universitetsforlaget
- Ruud, E.B. (2010): *Jeg vil også være med! Lekens betydning for barns trivsel og sosiale læring i barnehagen*. Oslo: Cappelen akademisk forlag
- Sigsgaard, E. (2008): *Kjeft mindre*. Oslo: Cappelen akademisk forlag
- Øksnes, M. (2010): *Lekens flertydighet*. Oslo: Cappelen akademisk forlag
- Østrem, S. (2008): *Barns subjektivitet og likeverd. Et bidrag til diskusjon om barnehagens pedagogiske innhold og etiske forankring*. Doktoravhandling. Teologisk fakultet. Universitetet i Oslo

www.tank.no Gåvå - Jannecke Sanne Normann

Poasstaadræssa:
Utdanningsdirektoratet
Postboks 9359 Grønland
0135 Oslo

Guossidimadræssa:
Schweigaards gate 15 B
0191 OSLO

Telefåvnn 23 30 12 00
Telefáksa 23 30 12 99
www.utdanningsdirektoratet.no

Utdanningsdirektoratet